

UZBEKISTON RESPUBLIKASI
MADANIY MEROS
AGENTLIGI

UZBEKISTON RESPUBLIKASI
MADANIYAT VA TURIZM
VAZIRLIGI

SAMARQAND
VILOYATI
HOKIMLIGI

MUZEYSHUNOSLIK VA ARXELOGIYA TADQIQOTLARI **XALQARO FORUMI**

**"MUZEYLAR – MADANIY
MEROSNING MUHIM MANBAI:
A'NANALAR VA YANGILANISHLAR"**

**MAYZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
TO'PLAMI**

SAMARQAND-2023 / 25-26 may

55	Turdiyev Jasur	Bronza va ilk temir davri yodgorliklari arxitekturasini arxeologik tadqiqotlar natijasida o'rganilishi (Sopollitepa, Jarqo'ton, Burgutepa va Kayrittepa misolida)	
56	Raxmatov G'ulom	Shimoli-g'arbiy Toxaristondagi dafn inshootlarini o'rganishda kimyoviy usullarini qo'llanilishi. (Dalvarzintepa va Eski Termiz misolida)	
57	Чубалова Гавхар	Симоб кўзачаларининг Буюк ипак йўлида тутган ўрни	
58	Xolmatov Oybek	Qashqadaryo vohasining ilk temir davri yodgorliklarining o'rganilish tarixi	
59	Хушвақов Наби	Шахрисабз давлат музей-қўриқхонасининг Сийпантош, Сангиртепа ва Узунқир ёдгорликларида археопарк ташкил этиш ҳақида	
60	Худойбердиев Рахим	IX-XII аср бошларида Термиз ва Чаганиённинг Сирланган идишлари Термиз археология музейи коллекцияларида	
61	Яркулов Алишер	Консервациялаш ва музейлаштиришда археология мероси объектларининг аҳамиятини баҳолаш масалалари	
62	Саматов Азамат	Использование информационных технологий в сохранении памятников архитектуры ансамбля Регистан	
63	Сейтбаев Исламбек	Археологическое изучение неполивной керамики средневекового Хорезма	
64	Сейтбаев Исламбек	Орнаментация неполивной керамики средневекового Хорезма	
65	Хушвактова Замира	Уникальный всемирно известный оссуарий. Тонкая грань между религией зороастризма и музыкальным искусством Макома	
66	Atakhodjaev Anvar H. Naymark Aleksandr I.	Coins with "old Chach tamga" from Samarkand sogd (last quarter of the 3rd – beginning of the 4th century ad)	

КОНСЕРВАЦИЯЛАШ ВА МУЗЕЙЛАШТИРИШДА АРХЕОЛОГИЯ МЕРОСИ ОБЪЕКТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИНИ БАҲОЛАШ МАСАЛАЛАРИ

Алишер Яркулов.

*Маданий мерос агентлиги Археология тадқиқотларини мувофиқлаштириш
бўлими бошлиғи (PhD). e-mail: yorqulov_a@mail.ru. Тел рақам: 99 855-41-63*

Аннотация: Мақолада археология мероси объектларини консервация қилиш ва музейлаштиришда уларнинг аҳамиятини аниқлаш ва баҳолашнинг аҳамияти ҳақида сўз юритилади. Маданий мерос объектларининг аҳамиятини аниқлаш босқичлари, баҳолаш, муҳофаза қилиш ва сақлашдаги ўрни ҳамда бундан келиб чиқадиган мақсад уларни келажак авлодга етказиш, шунингдек, фойдаланишни йўлга қўйиш ҳисобланади.

Калит сўзлар: Археология мероси объектлари, консервациялаш, музейлаштириш, аҳамиятини аниқлаш, баҳолаш, бошқариш, мезон.

Abstract: The article talks about the importance of determining and evaluating the importance of archeological heritage objects in conservation and museumization. The stages of determining the importance of cultural heritage objects, their role in evaluation, protection and preservation, and the resulting goal of their transmission to future generations, as well as their use.

Key words: Objects of archaeological heritage, conservation, museumification, determination of importance, evaluation, management, criteria.

Аннотация: В статье говорится о важности определения и оценки значения объектов археологического наследия в консервации и музеефикации. Этапы определения значимости объектов культурного наследия, их роли в оценке, охране и сохранении и вытекающей из этого цели их передачи будущим поколениям, а также их использования.

Ключевые слова: Объекты археологического наследия, консервация, музейизация, определение значимости, оценка, управление, критерии.

Археология мероси объектларини консервация қилиш ва музейлаштиришда уларнинг аҳамиятини аниқлаш ва баҳолаш муҳим аҳамият касб этади. Чунки, археология мероси объектларининг ҳеч қайсиси айнан бир-бирини такрорламайдиган ўзига хос бўлган хусусиятларга эга ҳисобланади.

Бу хусусиятларни сақлаб қолиш ва уни келажак авлодга етказиш учун тадқиқотлар давомида ҳамда кейинги босқичлар бўлган консервациялаш, музейлаштириш жараёнида унга зарар етказиб қўймаслик керак.

Австралия ICOMOSнинг муҳим жойларни сақлашга қаратилган Хартияси (Бурра Хартияси)дан келиб чиқадиган бўлсак, маданий мероснинг аҳамияти – бу жой, объект ёки объектнинг маданий қийматининг ифодаси сифатида таъриф берилган²²³.

Мероснинг, шу жумладан археология меросининг ҳам аҳамиятини аниқлаш қуйидаги босқичлар орқали амалга оширилади:

1. Аҳамиятини текшириш
2. Аҳамиятини баҳолаш
3. Муҳимлигини тушуниш ва бошқариш²²⁴

Мамлакатимизда маданий мерос объектлари аҳамияти учта даражада аниқлаш мумкин: маҳаллий, республика ва умумжаҳон мероси. Шундан келиб чиқиб, объектлар аҳамиятини баҳолашда махсус, юқори, ўртача, биров ва кам аҳамиятли сифатида белгилаш мумкин. Бунда, махсус мезонига объект бутунлигининг юқори даражаси, нодирлиги, машҳурлиги ва осон тушунилиши ҳисобга олинади. Юқори мезонига асл кўринишининг юқори даражаси, асосий элементларининг сақланиб қолганлиги, ўзгартиришлар унинг аҳамиятини пасайтирмаслиги ҳисобга олинади. Ўртача мезонга объектга ўзгартириш киритилганлиги ёки элементларнинг ўзгартирилганлиги, тарихийлик қиймати камайганлиги, аммо умумий аҳамиятининг сақланиб қолганлигига эътибор қаратилади. Биров мезонига ўзгаришлар натижасида аҳамияти деярли

²²³ The Burra Charter. The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance 2013. Australia ICOMOS Incorporated International Council on Monuments and Sites.

²²⁴ HERITAGE BRANCH. Assessing Significance for Historical Archaeological Sites and 'Relics'. Department of Planning. Heritage Council of New South Wales. First published 2009, page 1.

йўқотилган ҳамда талқин қилиш қийин бўлган жиҳатлари тушунилади. Кам аҳамиятли мезонига мероснинг аҳамияти йўқ қилинганлиги, баъзи қисмлари аниқланганлиги, сақлаш имконияти йўқ бўлган ҳолатдагилар ҳисобланади.

Махсус, юқори, ўртача мезонлари билан баҳоланган объектларни маҳаллий, республика ёки умумжаҳон мероси рўйхатига киритиш мумкин. Лекин, бироз ва кам аҳамиятли деб баҳоланганларини бундай рўйхатларга киритиб бўлмайди. Уларнинг аксарияти тасодифий аниқланган ёки ер тузиш, қазиш ва қурилиш жараёнларида аниқланган, қисман сақланиб қолган маданий қатламларда учрайди. Улардан фақатгина айрим маълумотларни олиш ва ҳисоботларда қайд этиб қўйиш мумкин ҳолос.

Сақлаш методологияси объектларнинг ҳар қандай турдаги таъсир қилиш усулини ҳисобга олиши керак. Бироқ, объектлар "очиқ ҳаво"да сақланишида энг жиддий таъсирларга дучор бўлади.

Ушбу тур энг жозибали бўлишига қарамай, объект табиий ландшафтга киритилганлиги сабабли, табиий муҳитга мос келмайдиган павильонлар ва иншоотлар бўлмайди. Айнан шу тур билан ёдгорлик атроф-муҳитнинг иқлим шароити таъсирида муқаррар равишда эҳарар кўради.

Энг самарали консервант таркибини аниқлаш учун мутахассислар шамоллар, ёғингарчиликлар, ер ости сувларининг яқинлиги, кимёвий ва термал ифлосланиш, объект материалининг физик таркиби каби омилларнинг бутун мажмуасини ва бошқаларни ҳисобга олишлари керак.

Материалларни йўқ қилиш, қоида тариқасида, муқаррар жараёнлар, аммо унинг тезлиги табиий ёки антропоген сабабларга кўра атроф-муҳит омилларининг агрессив таъсирининг кучайиши натижасида кўп марта ошиши мумкин. Бино жойлашган иқлим зонасига қараб, табиий намлик, совуқ, шамол, биodeградантлар, ер ости сувлари тузлари таъсирида жинсларнинг қариши турли тезликларда содир бўлиши мумкин²²⁵. Шунинг учун ҳам меросни муҳофаза қилишнинг умумий ечими йўқ. реставраторлар учун усуллар, ҳар

²²⁵ Постникова О.Н. Причины разрушения каменных памятников архитектуры./ URL:

http://www.standartov.ru/norma_doc/50/50886/index.htm#i1405384

бири индивидуал кўриб чиқиш ва барча иқлим ва табиий муҳит шароитларини ҳисобга олишни талаб қилади. Ёдгорликни сақлашнинг устуворлиги баъзи ҳолларда павильон ёки ёпиқ турдаги очик кўргазмадан воз кечишни талаб қилиши мумкин.

Бундан ташқари, очик кўргазма шароитида, объектларнинг жисмоний хавфсизлиги нуқтаи назаридан, қазишманинг ён томонлари деворларининг қулашига йўл қўймаслик учун кўриш платформалари қиялик тизимини яратиш тавсия этилади. Албатта, нишаб тизими катта майдонни талаб қилади, бу ҳар доим ҳам мумкин эмас. Шу сабабли, ҳар қандай музей-кўрикхонанинг асосий шarti - бу иқтисодий фаолиятни амалга ошириш мумкин бўлган зоналар чегараларини белгилаш, хизмат кўрсатиш бинолари ва инфратузилмаларини қуриш, шунингдек, буфер зонасини ажратиш билан ҳудудни районлаштиришдир. Бундан ташқари, объектларни сақлаш талаблари бўлган тақдирда, туристик оқим чекланиши мумкин²²⁶.

Археология меросини сақлаш билан шуғулланадиган кўпчилик тадқиқотчилар музейлаштириш консервациянинг энг самарали шакли эканлигини таъкидлайдилар. Ўз навбатида, археология меросини музейлаштириш бир нечта моделлар, жумладан археология музей-кўрикхона, ноёб ҳудудни ёки алоҳида ёдгорликни музейлаштириш билан ифодаланиши мумкин. "Археология парки" ва "археодром" тушунчаларини ҳам эслатиб ўтиш керак, улар назарий даражада археологик мерос объектларини музейлаштириш тизимида ҳали ўзига хос ўринни эгалламаган, чунки бу моделлар ҳақида аниқ фикр ҳалигача мавжуд эмас. профессионал муҳитда шаклланган.

Археология ёдгорлигини туризм ва экскурсиянинг алоҳида объекти сифатида музейлаштириш шаҳар шароитида энг кенг тарқалган ечимдир, чунки кўпинча тарихий марказларнинг маданий қатлами катта даражада шикастланган ва тарихий ландшафт замонавий бинолар томонидан ўзгартирилган. Бу ҳолат жуда характерлидир, чунки ёдгорликларнинг шаҳар

²²⁶ Булатов Н.М. Принципы организации археологических музеев заповедников // Вопросы охраны, реставрации и пропаганды памятников истории и культуры. Вып. 3. НИИК. Труды 28. М., 1975. С. 97

шакллантирувчи функциясига қарамай, шаҳар ҳаётнинг замонавий талабларига мос равишда ривожланиши керак. Бироқ, ягона ёдгорликни музейлаштириш учун атроф-муҳитни маълум бир тарзда ташкил қилиш керак, бунда унинг сақланиши ва ташқи контекстнинг мувозанати кузатилади. Ҳеч кимга сир эмаски, шаҳар таркибида жойлашган ягона музей ёдгорлиги умумий иқлим шароитларидан ташқари кимёвий ва физик ифлосланишларга ҳам дучор бўлади.

Шунинг учун баъзи ҳимоя тузилмаларини яратиш ва буфер зонасини ажратиш керак. Шу билан бирга, ушбу тузилмалар туфайли объект ўзининг тарихий контекстидан чиқиб кетмаслиги маъқул, буни кузатиш жуда қийин. Шу билан бирга, юридик нуқтаи назардан, ягона археология ёдгорликларини музейлаштириш маҳаллий музейлаштириш назарияси ва амалиётининг энг кам ривожланган жиҳатларидан биридир²²⁷.

Меросни муҳофаза қилишни режалаштириш анъанавий бошқарувни режалаштиришдан фарқ қилади, чунки у мерос қийматини сақлаш учун махсус ишлаб чиқилади. Объектни муҳофаза қилишни режалаштириш фойдаланиш ва аҳамияти ўртасидаги мувозанатни сақлайдиган ҳамда тарихий жой ҳақида қарор қабул қилишда фойдали асосни таъминлайдиган сиёсатни белгилайди. Меросни муҳофаза қилишни режалаштириш жараёни ҳар доим тарихий ресурснинг барқарорлиги ва узок умр кўриши режалаштиришнинг асосини ташкил қилиши керак.

Меросни муваффақиятли муҳофаза қилиш режаси бу жойнинг мерос қадриятларини, жумладан, ижтимоий, иқтисодий ва экологик қадриятларни концептуал ҳал қилишни талаб қилади. Агар яхши ёзилган бўлса, у кўпинча қийматни аниқлаш ва бошқаришдаги ноаниқликдан келиб чиқадиган салбий таъсирларни юмшатиши керак. Ва албатта, у тарихий жойдан барқарор

²²⁷ Ефремова Е.В. Музеефикация объектов археологического наследия в свете современного Российского законодательства/ Вестник Томского государственного университета. 2014. Вып. 387. С. 85//

URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/muzeifikatsiya-obektov-arheologicheskogo-naslediya-v-svete-sovremennogo-rossiyskogo-zakonodatelstva>

фойдаланиш, техник хизмат кўрсатиш, таъмирлаш, ўзгартириш ва бошқариш учун сиёсат асосларини таъминлаши керак.

Меросни муҳофаза қилиш режаси таъмирлаш жадвали ёки мослаштирилган қайта фойдаланиш учун техник-иқтисодий асослаш эмас. Бу жой эски деган хужжат ҳам эмас, биз объект ҳақида ҳамма нарсани билганимизда, уни қайта тиклаш керак. Бу меросни муҳофаза қилиш ва бошқарув қарорлари йўналишини билдирувчи сиёсат баёнотидир. Идеал ҳолда, бундай қарорлар қабул қилинишидан олдин у мавжуд бўлиши керак. Амалда, тарихий жой учун қарор қабул қилиш зарурати меросни муҳофаза қилиш режасини ишлаб чиқишга туртки бўлади²²⁸.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, шун айтиш мумкинки, маданий меросни муҳофаза қилиш, консервациялаш ва музейлаштириш ишларидан асосий мақсад:

1. Археология мероси объектларининг аҳамиятини сақлаб қолиш.
2. Фойдаланишни ўзгартириш ёки мавжуд таъсирларни юмшатиш.
3. Тарихий жойдан самарали ва барқарор фойдаланишни йўлга қўйиш ҳисобланади.

Шундай қилиб, археология мероси объектларини консервация қилиш ва музейлаштиришда уларнинг аҳамиятини баҳолаш муҳим аҳамият касб этади. Бу маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва сақлашдаги мезонлар асосида амалга оширилиши уларнинг аҳамиятини оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. HERITAGE BRANCH. Assessing Significance for Historical Archaeological Sites and 'Relics'. Department of Planning. Heritage Council of New South Wales. First published 2009, page 1.
2. The Burra Charter. The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance 2013. Australia ICOMOS Incorporated International Council on Monuments and Sites.

²²⁸Conservation Planning Methodology Developing policies for the conservation of historic places. www.for.gov.bc.ca/heritage.

3. Постникова О.Н. Причины разрушения каменных памятников архитектуры.
/URL:http://www.standartov.ru/norma_doc/50/50886/index.htm#i1405384
4. Булатов Н.М. Принципы организационно-археологических музеев заповедников // Вопросы охраны, реставрации и пропаганды памятников истории и культуры. Вып. 3. НИИК. Труды 28. М., 1975. С. 97
5. Ефремова Е.В. Музеефикация объектов археологического наследия в свете современного Российского законодательства/ Вестник Томского государственного университета. 2014. Вып. 387. С. 85//
URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/muzeifikatsiya-obektov-arheologicheskogo-naslediya-v-svete-sovremenogo-rossiyskogo-zakonodatelstva>
6. Conservation Planning Methodology Developing policies for the conservation of historic places. www.for.gov.bc.ca/heritage.